

JÓNSMESSUHÁTIÐ

Síldarminjasafnsins var haldin laugardaginn 23. júní í Gránu

Þar fluttu mjög athyglisverð erindi þar sem heir Guðni Th. Jóhannesson sagnfræðingur og Jón Reynir Magnússon efnaverkfræðingur og fyrrum forstjóri Síldarverksmiðja Ríkisins fóru yfir sögu na.

Málþingið bar yfirskriftina:

100 ára saga fiskimjöls- og lýsisiðnaðar á Íslandi.

Hellan fékk góðfúslegt leyfi þeirra til að birta þau hér. Fyrst erindi Guðna:

Síldaraevintýrið mikla á sjöunda áratugnum. Dæmisaga um íslenskar öfgar? 1

1 Erindið er að mestu byggt á kafla höfundar um sildarbræðslu í hinni miklu sildarsögu Íslands, Silfur hafsins. Gull Íslands. Einnig var stuðst við sjávarútvegssögu Jóns Þ. Þór og frásagnir í bók Birgis Sigurðssonar, Svartur sjór af sild.

„Siglufjörður hefur verið „dauður bær“ það sem af er þessu sumri.“ Þetta sagði Óskar Halldórsson, sá mikli síldarspekúlant, í ágúst 1950. Eftir uppgríp fram yfir stríðsárin hafði syrt í álinn. Síldin var horfin eða því sem næst og auðvitað bitnaði það einna verst á Siglfirðingum, búandi í síldarbænum mikla. Ráðamenn bæjarins líktu áhrifum brestsins við örlog þeirra byggðarlaga „sem verst hafa orðið úti af völdum langvarandi harðinda, eldgosa, ísa og annarra vágesta.“

Hjá valdhöfum fyrir sunnan vantaði þó stundum eitthvað á samúðina sem hefði þó átt að vera sjálfsögð. „Það á að berja þessa andskotans Siglfirðinga með hnútavipum þangað til þeir eru búinir að borga vanskilaskuldir sínar,“ mun ráðuneytisstjóri nokkur hafa sagt árið 1958. Þá stóðu veiðileysisárin – harðindin – enn og lítil von í sjónmáli. Siglfirðingar höfðu margir brugðið á það ráð að leita vinna hjá kananum suður á Keflavíkurflugvelli, en myndi síldin aldrei sýna sig á ný?

Sumarið 1959 gátu menn loksns fagnað alvöru sumarvertíð, í raun í fyrsta sinn frá árinu 1944. Þarna réð miklu að asdikkíð og kraftblökkin

oru komin í veiðiskipin. Án þessara ækninýjunga hefði ekki orðið neittildarævintýri. Aðrar forsendar köpuðust sömuleiðis næstu ár. Á sjötta ratugnum höfðu Perúmenn byrjað aðþræða í stórum stíl ansjósu, þá mögru

indsmanna hefðu unnið við að afla eirra. Sjómenn á síld höfðu það uðvitað fínt, þeir sem voru á aflahæstu kipunum urðu vellríkir og gátu keypt ért einbýlishús, og námsmenn gátu aldið sér uppi yfir vetrartímann með innu í verksmiðju á sumrin, enda var arist um öll pláss í bræðslunum.

arið 1966 var síldin sótt lengra en áður, afnvel upp undir Jan Mayen. Þaðan var um það bil jafnlangt til Siglufjarðar og Seyðisfjarðar og færí svo sem orfði að stór hluti bræðslusíldaraflans engist langt í burtu og kæmi á land neð flutningaskipum myndi gamli síldarbærinn væntanlega fá uppreisn eru.

nn var þó hagkvæmast að vera
næst miðunum. Sumarið 1966
i peningalyktin dag og nótt yfir
laufarhöfn sem óx líklega upp í yfir
úsund manna byggð þegar vertiðin stóð
em hæst, og þrefalt það þegar landlegur
omu. Þá var líf og fjör á Raufarhöfn.
júní 1966 héldu Hljómar dansleiki í
amkomuhúsi staðarins sjö kvöld í röð.
Alltaf var fullt út úr dyrum og líklega
litamál hvorir höfðu meira að gera um
ær mundir, starfsmenn í bræðslunni
þa sprútsalar.

etta var síldarævintýrið mikla. Enllum ævintýrum lýkur, og ekki endilega með farsælum endi. „Erum við á réttri eið?“ Pannig spurði hinn víðkunni Ógaraskiptjóri Auðunn Auðunsson ðöla árs 1966 þegar veiðiskipin voru engst úti í ballarhafi að leita síldar. Gott og vel; aflabréögðin voru ennþá óð: „Jú, en hve lengi? Hvað er orðið um Suðvesturlandssíldina? Er hún ekki búin? Og hve lengi haldið þið að erði verið að drepa síldarstofninn fyrirustan landið með slíkri sókn sem þar á ér stað? ... Og hvar stöndum við þegar etta dynur yfir?“

arið 1967 veiddist síldin nær eingöngu
angt á hafi úti og í fyrstu lá leið
íldveiðiskipanna allt norður undir
valbarða, um 800-900 sjómílur frá
Íslandi. Þetta ár voru flutningaskipin
ví algerlega ómissandi, Síldin og
Haförninn sem menn muna kannski
eftir. Mest fór á Austurlandshafnir
en umtalsverður hluti einnig hingað.
Veiðarnar urðu sífellt
ostnaðarsamari og til að hefta gráu ofan

svart var verð á síldarlísi og mjöli farið falla mjög á erlendum mörkuðum. Óg svo hvarf síldin. Árið 1968 hrundu eiðarnar; það litla sem aflaðist fékkst íðsfjarri landinu; norður undir aflatakmörkunum. Verksmiðjueigendur og saltendur hefðu einnig mótmælt því að ekki yrði reynt að hagnýta síldina til fulls og ráðamenn hefðu verið sakaðir um sinnuleysi og slóðaskap.

Jarnarey og Svalbarða, eða á Færeyja-, Hjaltlands- og Norðursjávarmiðum. Minna var brætt þetta ár en allar ötur síðan á þriðja áratugnum. Og enn lækkaði markaðsverðið. Úti var evintýri; fyrir utan einhverja smáslatta af úrgangssíld frá söltunarstöðvum, sem arla tekur að nefna, var engin síld rædd á Íslandi árið 1969.

En samt. Þegar litið er til baka má hiklaust segja að Íslendingar hafi ekki kunnað sér hóf í síldveiðum sínum á sjöunda áratug síðustu aldar. Þeir skoðun til stuðnings nefni ég einnig dóm eins kollega í fræðunum, Jóns Þ Þórs, sem í ritu sínu um sögu sjávarútveggja á Íslandi kallar þau ár „eitthver dapurlegasta – og skamarlegasta –

Var þetta dæmisaga um öfgar? Fyrst erður að benda á hrunþætti sem slendingar réðu ekki við; sjávarhitinnarminnkaði frá árinu 1963, lífsskilyrði ildarinnar versnuðu því; og á heimaslöð tunduðu Norðmenn gegndarlausa sveiði á smásíld.

tímabil íslenskrar fiskveiðisögu“. Fát var fallegt við þetta ævintýri að mat Jóns; það bar öðru fremur vott „um græðgi og heimsku fólks í tæknivæddu en frumstæðu veiðimannasamfélagi þjóðar sem kunni ekki fótum sínum forráð og gjöreyddi einni mikilvægustu

Gott og vel, en samt er það svo margt
sem hefðu mátt betur fara. Við hefðum
þá óskat við ós fyrir 11 ið 12 b.

þeð lagt eitthvað fyrir, ekki satt? Pegar evintýrið stóð sem hæst vildu aðrir í jóðfélaginu líka njóta góðærисins. Laun ækkuðu, verðbólga jókst. Og engin eið var að ná samstöðu um að leggja til hliðar hluta hins skjótengna gróða, annski svipað og Norðmenn hafa ert með olíauað sinn. Sjómönnunum álfum datt það tæpast í hug og þegar síldin brast að lokum lento margir í andræðum, ekki síst vegna þess að ekjuskattur var greiddur eftir á þessi r. „Ég fór á hausinn [1967],“ sagði einn eirra, „og enn meira á hausinn árið eftir. Auðvitað hafði ég ekki lagt neitt fyrir í skattana. Ég þekkti ekki nema inn síldarsjómann sem lagði fyrir til að íga fyrir sköttum ef svo færí að síldin rygdist. – Það var leiðinlegasti maður Íslandi.“

fram þessa græðgi og heimsku íslenskum samfélags? Ekki endilega. Á sama tíma og menn fóru fram úr sér í síldveiðum bræðslu var stuðlað að offjárfestingu og offramleiðslu í landbúnaði. Á áttunda áratugnum áttu skuttagarar að leysa vanda hvers manns í öllum plássum þá varð kappið og óforsjálnin líkana til mikilla vandræða þegar til lengra tíma var litið. Og varla getur nokkur maður dregið í efa að bankaevintýrið mikla á fyrsta áratugi nýrrar aldar var feigðarflan. Þar eru einhver líkindur með síldarævintýrinu, í það minnsti dapur og snöggur endir en líka kappið og kjörorðin „því meira því betra“ Þannig mælti einn aðdáandi hirnaður vaxandi banka haustið 2007: „Hugsið ykkur; bankakerfið hefur á milli sjö- og títfaldast á bessum fiórum til fimm árum“

Vöruvöndun var líka svona og svona
egar hamast var við að bræða sem
nest á sem stystum tíma. Eitt sinn var
aft eftir stórum mjölkauþanda að það
ktist helst rússneskri rúllettu að kaupa
arma frá Íslandi því annað hvort fengist
rvalsvara eða mjög slök framleiðsla.
og hugsiði hvað það væri nú gaman e-
við bara héldum áfram, og gæfum í!“
Kapp er best með forsjá. Það ætt-
að vera hinn augljósi lærðomur
bankaævintýrisins og síldarævintýrisina
þar á undan. Svo er það okkar að
sýna í verki að við lætum eitthvað a-

það er auðvelt að vera vitur eftir á. Þegar leikurinn stóð sem hæst hefði eruð mjög erfitt, nánast ómögulegt, þó ná samkomulagi um að takmarka eiðarnar. Lengst af töldu flestir síssindamenn að síldarstofninn væri það teknur að hann byldi nær ótakmarkaða eiði. Sjómenn og útgerðarmenn efðu barist af hörku gegn hvers kyns

og villimenn. Það verður að semja um þetta [við önnur ríkil] og það gengur ekki að senda stóran flota á miðin og moka þessum gæðafiski upp í bræðslu. Þá væri sagan að endurtaka sig og það væri

slæmt fyrir ímynd okkar sem þjóðar.“ Nú um stundir má kannski spá því að makríllinn sé eða geti orðið hin nýja síld, ef svo má að orði komast. Einhvers konar makrílævintýri virðist að minnsta kosti í uppsiglingu. Fram til ársins 2006 veiddist hann aðeins sem meðalri en þá urðu tímamót, um 4.000 tonn komu á land, síðan hefur aflinn aukist ár frá ári, enda dvelur makríllinn, sem er skyldur síldinni, í stórum stíl í íslenskri lögsögu með hækkandi sjávarhitu. Í fyrra var aflinn 159.000 tonn og gæti orðið enn meiri næstu ár, eða enn minni; það fer eftir samningum við ESB og Norðmenn, og því hvort sátt náist um skynsamlega nýtingu.

Lítum svo í lokin á ferðamenn, getum kallað þáhinanýjusíldykkar Siglfirðinga. Ég hef ekki tölur um aukningu þeirra hér í bæ og þykist viss um að hvergi nærri sé komið að þolmörkum hérrna, þrátt fyrir þjóðlagahátið, síldarævintýri um verslunarmannahelgi, þæjumót og annað sem laðar fólk í þennan unaðsreit á sumrin. Hér má svo sannarlega halda áfram að hugsa stórt, byggja og bæta.

Ég velti frekar vöngum yfir hinni almennu tilhneigingu, „því meira því betra“. Íslensk ferðamálayfirvöld hafa sett fram þá viðmiðun að fjöldi erlendra ferðamanna til landsins nái um einni milljón árið 2020. Í fyrra voru þeir rúm 565.000 og á mánudaginn var [18. júní] fengum við forsmekk af því sem framtíðin getur boríð ískauti sér, þákomu allt að 20.000 ferðamenn til landsins með fjórum skemmtiferðaskipum og 40 farþegaþotum. Vertinn á Geysi þurfti víst að matreiða ofan í um tvö þúsund manns í hádeginu. „Þetta er of stór dagur fyrir Ísland,“ sagði einn ferðamálafrömuðurinn. Við getum rétt ímyndað okkur örtröðina við Geysi og annars staðar á „The Golden Circle“, og ekki aðeins við náttúruundrin heldur allt eins við salernin. Hvernig verður upplifun útlendinga af hinu „ósnortna Íslandi“, þegar þeim líður, já, eins og síld í tunnu?

Kapp er best með forsjá. Það sýndi síldarævintýrið á sjöunda áratugnum og reynum nú einu sinni að læra af sögunni.